

İSMÂİLİYYE’NİN KUR’ÂN TEFSİRİNE YAKLAŞIMLARI¹

Prof. Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehbî

Çev. Zakir Demir*

A. İsmâiliyye’nin İnanç ve Amaçlarına Dair Genel Değerlendirme

İsmâiliyye’nin Şîa İmâmiyye’sinden olup İsmâil b. Ca’fer b. es-Sâdık’a nispet edildiğini ve Kitâb’ın zâhirini değil, bâtını benimsemiş olmaları ve bâtını imâm söylemleri nedeniyle el-Bâtuniyye olarak isimlendirildiğini söylemiştik. Doğrusu bu tâifenin İslam fırkaları içerisinde yer alması mümkün değildir. Aksine bu fırka, Mecûsiliğin bir koludur. İslam’ın hâkim olup mağlup edilemeyeceğini gördüklerinde ve Müslümanların izzetini kıramayacaklarını anladıklarında İslâm’a ve Müslümanlara kendi iç dünyalarında (âlemlerinde) kin ve öfke ateşlerini tutuşturdular. Bunlar İslâm’ı ateş ve kılıç gücüyle yenmenin ve yükselen muazzam orduları karşısında durmanın mümkün olmadığını gördüklerinde hedeflerine ve hevalarına kendilerini eriştirecek yollara tutunarak Allah’ın nurunu

¹ Tercümesi yapılan bu makale, “*el-İmâmiyyetü’l-İsmâiliyye (el-Bâtuniyye) ve Mevkîfuhum min tefsiri’l-Kur’âni’l-Kerim*” başlığıyla Muhammed Hüseyin ez-Zehbî’nin (ö. 1977) *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn* adıyla üç cilt olarak (Dâru’l-Hadîs, Kâhire 1433/2012) hazırlamış olduğu kitabının II. cilt 206-222 sayfeleri arasında yer almaktadır. *et-Tefsîru’l-mezhebî* terkinin kendisiyle anıldığı ez-Zehbî bu eserinde, tefsirleri rivâyet ve dirâyet olmak üzere ikili tasnîfe tabi tutmakta, dirâyeti câiz olanlar sınıfına Ehl-i Sünnet’i dirâyeti câiz olmayanlar sınıfına Mu’tezile ve diğer fırkaları yerleştirmektedir. Ehl-i Sünnet’i bir fırka, mezhep, meşreb addetmeyip İslâm’ın kendisiyle özdeşleştiren bir Kur’ân araştırmacısının ötekiyi okumada ne tür bir usûlü takip ettiğini ortaya koymak adına ilgili eserin *İsmâiliyye’nin Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlama Metodu* kısmını, bir fikir vermesi adına tercüme ettik.

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, zakirdemir56@hotmail.com

ağızlarıyla söndürmeye çalıştılar. İnkârcı nankörlerin işine gelmese de Allah'ın nurunu her tarafa yayacağı hususu bu mülhitlere gizli kaldı.

B. İsmâiliyye'nin Kurucuları

Bu fitnenin ilk hareketi ve bu taifenin yeşeren ilk nüveleri Abbasi halifesi Me'mun zamanında ortaya çıktı. Halife, bir grubun yardımıyla onları Irak'ta bir hapisanede topladı. Hapisanede toplananlar Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'ın mevlâsı (azadlı kölesi) olan Abdullah b. Meymun el-Kaddâh, Buzezyân olarak bilinen Muhammed b. Hüseyin ve Çehâr becce (dört âlim) olarak tanınan gruptur. Bu grup Bâtiniyye mezhebinin kaidelerini ve esaslarını zindanda ortaya koydular. Zindandan kurtulduklarında davetlerini açıkça ilan ettiler. Daha sonra onların bu tehditleri daha da kötüleşerek Müslüman ülkelerin çoğuna yayılmaya başladı. Günümüze kadar varlıklarını devam ettiren bu fırkanın müntesiplerinin çoğu, kendilerini Müslüman olarak takdim ederler.²

C. Amaçlarına Ulaşmadaki Hilekârlıkları ve Hokkabazlıkları

Bâtiniyye'nin temel ilkelerini ortaya koyanlar, Müslümanların karşısında açıkça duramayacaklarını bildiklerinden gayelerini gerçekleştirme konusunda -daha önce ifade ettiğimiz gibi- birtakım hilekârlıklarla aldatmaya çalışmışlardır. "İslâm'a sempati" adıyla gizlice Müslümanlar arasına sızdılar. Teşeyyu' ve ehl-i beyte müvâlat etmeye (sevmek) büründüler, vera' (takvânın ileri ve özel bir şekli) ile gösteriş yaptılar. Tüm bunları gizli yapmak suretiyle Müslümanlar arasında gerek yönetimde gerekse de inanç yönünden fesâd tohumları saçmayı arzuladılar.

² Bk. Ebû Mansûr Abdülkahir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, s. 266; Ebû'l-Muzaffer İmâdüddîn el-İsferâyîni, *et-Tebşîr fi'd-dîn ve temyîzi'l-fırqati'n-nâciye 'ani'l-fırâkı'l-hâlikîn*, s. 83.

Üzücü olanı ise bu mülhitlerin kendilerini ehl-i beyte isnad etmeleri ve mestûr/gizli olan imam ve atalarla kendi nispelerini ehl-i beytle özdeşleştirmeleridir. Bu iddiaları (imanları) zayıf, basiretleri kıt Müslümanlarca kabul ve revaç bulmaktadır. Ehl-i beyt için ağlama ve üzülmeye numarası yaparak onları aldattılar. Gizli kin ve nefretlerini harekete geçirmek suretiyle Müslümanlar arasına -etkileri olan- kanlı fitneler saçtılar.

Bâtıniyye, kendi mezheplerini yaymak Müslümanların fikirlerini ifsat etmek için gizli topluluklar meydana getirdiler. Bu mezhep için bir plan çizdiler, bununla aldatma ve tuzaklar tasarladılar. Bunları gerçekleştirmek için ilk hedeflerini şöyle tasarladılar: Helal yiyecek konusundaki şer'î hükümleri te'vîl etmek suretiyle kendi esasları olan ibâha ve ilhada Müslümanları çekmek. Propagandalarını birtakım aşamalarla yapmak suretiyle amaçlarına yavaş yavaş eriştiler. Aşağıda Bâtıniyye'nin davette takip ettikleri yöntemlerinin aşamalarını göreceksin.

D. Bâtınî Da'vette Takip Edilen Aşamalar

(1) Zevk (dikkatli tetkik): Bu aşama, davet edilen kimsenin davete kabiliyetli olup olmadığını düşünmektir. Bundan dolayı tohumu çorak toprağa ekmeyi yani kabiliyetsiz kimseye daveti yasaklarlar. İçinde kandil yani fakih ve kelâmcı bulunan evde konuşmayı yasaklarlar.

(2) Te'nîs (dostluk kurma, ısındırma): Bu aşama, davet edilenlerden her birinin hevâ ve tabiatının meyledeceği zühd ve ahlaksızlık gibi şeylerle meylini kazanmaya çalışmaktır. Şayet karşıdaki zühde meyilli ise onun gözüne zühd süslenir ve zühdün çelişği olan “dünya ve mala düşkünlük” karalanır. Şayet karşıdaki ahlaksızlığa meyilli biri ise onun gözünde ahlaksızlık süslenir ve ahlaksızlığın çelişği karalanır. Şayet davet edilen kişi Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'e meyilli biri ise “İkisinin de şer'atın te'vîlinde payları vardır. Bu nedenle Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekr'i mağaraya yanına

aldı sonra beraberinde Medine'ye kendisiyle arkadaşlık etti. Mağarada kendisine şerî'atın te'vîlini gösterdi" denilerek iki (halife) medhedilir. Bu şekilde, kişi ısındırılıncaya kadar davet devam eder.

(3) Usûlu'd-dîn ve şerî'atın erkânı konusunda teşkîk (şüpheyeye düşürme): Adaya "Sûrelerin başlarında yer alan hurûf-i mukatta'nın anlamı nedir?", "Hayızlı kadın neden namazı kaza etmez, orucu kaza eder?", "Neden meni akışından sonra gusl gerekiyor da idrardan dolayı gusl gerekmiyor?", "Neden sabah namazı iki, öğle, ikindi ve yatsı dört, akşam üç rek'at olmuştur?" gibi merak uyandıracak ve cevaplayamayacağı bazı sorular sorularak dini konularda şüpheyeye düşmesi sağlanır. Böylece davet ettikleri kişilerin kalpleri, onların (kendi) kaynaklarına bağlansın.

(4) Rabt (bağlama, bağlılık): Bu aşama iki işlemde oluşur. Birincisi kişiden mîsâkın alınmasıdır. Yani inancı doğrultusunda sırrı ifşa etmeme sözü alırlar. Buna yüce Allah'ın şu âyetlerini delil getirirler: "*Hatırlarsan Biz, peygamberler[imiz]den, özellikle de senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryemoğlu İsa'dan kesin söz almıştık.*"³, "*Allah'ı kefil kılarak sapasağlam yapmış olduğunuz yeminleri bozmayın.*"⁴ İkincisi kişinin karşılaştığı sorunların çözümü için imama havale edilmesidir. Çünkü sorunu çözebilecek imamdır ve başka hiç kimse çözemez.

(5) Tedlîs (aldatma): Bu aşama, din ve dünya büyüklerinin onlarla aynı görüşte olduğu iddiasıdır. Bununla davet ettikleri kişinin meylini artırmayı amaçlar.

(6) Te'sîs (bâtînî bir öz oluşturma): Bu aşama, çağrılan kimsenin kabul edeceği ve onu davetçinin çağıracağı bâtıla doğru sürececek öncüllerin sunulmasıdır.

(7) Hal' (sıyırma, çıkarma): Bu aşama, bedeni amellerin düşürülmesine gönlün yatmasıdır.

³ el-Ahzâb 33/7.

⁴ en-Nahl 16/91.

(8) Selh (insilâh: sıyrılma, soyunma): Bu aşama, davet edilenin İslâm akidesinin esaslarından sıyrılma aşamasıdır. Bu aşamadan sonra şerî'atı kendi hevâlarına göre te'vîl etmeye başlarlar.⁵

Yukarıda belirtilen bu aşamalarla, Bâtıniyye'nin Müslümanları inançlarında şüpheye düşürmek için her türlü çıkar yolu vasıta edindiklerini görürsün. Bâtıniyye, Kur'ân'ın Müslümanların elinde mevcut ve onlar tarafından mahfuz, dinî konularda başvuru kaynağı ve âyetleriyle hidayet buldukları sürece onları Kur'ân'dan ancak te'vîli yoluyla uzaklaştırabilmelerinin mümkün olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle Kur'ân lafızlarına ve âyetlerine zâhir anlamlarının dışında manalar vermişlerdir. Kur'ân nasslarını hevâlarına göre te'vîl etmeye ve İslâm öğretilerini yıkmayı düşündükleri her yolu denemeye başlamışlardır. Bereket ki bu yollar gözlerine düşen toz ve boğazlarına takılıp yutamadığı şeyler olmuştur.

Batınîler, Kur'ân te'vîllerine dair davetlerinin, davet edilenler tarafından kabul edilebilme hususundaki hırsları nedeniyle “Allah'ın gizli sırlarını, bir hazine halinde sakladığı dinini kendilerine teslim ettiği şu zevâhirin bâtinî yönlerini ve şu misâllerin kendilerine açılan sırlarını, sapıklıktan kurtulup doğru yolu bulmak Kur'ân'a ve Ehl-i Beyt'e dönmekle olur” dediler. İşte bunun için Hz. Peygamber kendisine “Senden sonra gerçek nereden öğrenilecek” denildiğinde “Kur'ân ve ehl-i beytimi bırakmadım mı?” buyururlar. Bununla da kendisini takip edenleri kastettiler ve onlar Kur'ân'ın manalarına bihakkin vâkıftırlar.⁶

Bâtinliğin şerî'atı yok etme amacıyla yapmış oldukları Kur'ân te'vîlleri aldatmacası, -düşünen ve gereği gibi hareket eden-Müslümanlar arasında kabul ve revaç bulmadı. Bâtinîler, Kur'ân'ı -sapıtanların saçmalıklarına- karşı müdafaa etmede gönüllü olarak ileri atılan 'ulemânın zihinlerini gaflet içerisinde bulmadılar. Bu tür saçmalıkları nasıl ulemaya kabul ettireceklerdi ki... Zira sâhib-i

⁵ Bk. Adudüddin el-Îcî, *el-Mevâkif*, VIII, 389; *el-Fark beyne'l-fırak*, s. 282 vd.

⁶ Bk. Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye*, s. 6.

şerî‘attan bir haber olmaksızın şer‘î lafızları, anlaşılan manalarından alıp da hiçbir faydası olmayan anlaşılmaz manalara nakletmek ve akıl delaletinin gerektirdiği bir zaruret bulunmadan, bu lafızların manalarını değiştirmek sözlere olan güveni çürütür, Allah ve Hz. Peygamber kelamının değeri kaybolur. Bunların iddiasına göre, anlaşılan zâhir manaya güvenmemek gerekir. Bâtînî mana için bir kaide olmadığı için herkesin uydurmasına göre ayrı ayrı tevcihlere gidilebilir.

E. Bâtîniyye’nin Kur’ân-ı Kerim Tefsirine Dair Ürünleri

Kur’ân te’vilini amaçlarına ulaşmada bir araç olarak kullanmaya başlamalarına rağmen, tespit edebildiğimiz kadarıyla Bâtîniyye’nin Allah’ın kitabının tefsirini içeren müstakil kitapları yoktur. Bâtîniyye içerisinde Kur’ân’ı âyet âyet, sûre sûre tefsir eden birinin olduğunu işitmedik. Muhtemelen kendilerine ait böyle bir kitabın olmaması, (bâtıl) akideleriyle Kur’ân’ı âyet âyet tefsir edememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu işe girişmiş olsalardı zorluklar, engellerle karşılaşarlardı ki bunun üstesinden gelemezlerdi. Kur’ân tefsirine veya te’viline dair tespit etmiş olduğumuz şeyler esasında parça parça olan naslardan müteşekkil olup delil olmadan bilgisizce saldırılarını ve özetle Kur’ân’ı anlama ve yorumlama metotlarına dair bize belli ölçülerde fikir vermektedir. Bâtîniyye’nin Kur’ân-ı Kerîm tefsirine dair yaklaşımlarını ikiye ayırmak istiyoruz.

Birincisi mutekaddimûn Bâtîniyye’nin Kur’ân-ı Kerim tefsirine dair yaklaşımları.

İkincisi müteahhirûn Bâtîniyye’nin Kur’ân-ı Kerim tefsirine dair yaklaşımları.

Mütakaddimûn ile Bâtîniyye’nin fikirleri tesis edenleri ve zamansal olarak bunlara yakın olanları müteahhirûn ile Bâbilik ve Bahâîliği kastediyoruz. Bâbilik ve Bahâîliği açıklarken kendilerini Bâtîniyye’den addetmemizin sebeplerini izah edeceğiz.

I. Mutekaddimûn Bâtiniyye'nin Kur'ân-ı Kerim Tefsirine Dair Yaklaşımları

Bâtiniyye davetinin belirginleşen temel hedefinin genel olarak tüm şerî'atları özelde İslâm şerî'atını yok etmek olduğu bellidir. İslâm şerî'atını yok etme hususunda İslâm'ın sağlam ve temel yapıtaşı olan Kur'ân-ı Kerim'i yok etmekle uğraşmaları gerekiyordu. Amaçlarını gerçekleştirme hususunda tüm güçlerini sarfettiler. Fakat Kur'ân'ı Kerim'i ilâhi iradenin maksatları dışına çekmekten daha sağlam ve dişe dokunur bir yol bulamadıkları için Kur'ân'ın te'vîli ile amaçlarını icra ettiler.

'Ubeydullah b. Hasen el-Kayrevânî'nin Süleymân b. el-Hasan b. Sa'îd el-Cenânî'ye yazdığı uzunca mektubunda şu cümleler de yer alıyor ve diyor ki: "Sana, insanları Kur'ân, Tevrat, Zebur ve İncil hakkında şüpheyeye düşürmeni; onlara şer'î hükümleri kaldırmayı, âhiretin ve kabirlerden dirilişin olmayacağını, göklerde meleklerin bulunmadığını ve yeryüzünde cinlerin yokluğunu propaganda etmeni tavsiye ederim. Sonra onları, Âdem'den önce birçok beşerin bulunduğu görüşüne çağırmanı öğütlerim; çünkü bu, âlemin kadîmliği hususunda sana yardımcı olacaktır."⁷

Bâtinî liderler, kendi akidelerini tesis etmede, davet ettiklerini Kur'ân hakkında şüpheyeye düşürmeyi en büyük yardımcı olarak görmüş ve kendi düşüncesinin tüm Bâtinilerin görüşü olarak ortaya koymuş ve demişlerdir ki: Kur'ân'ın bir zâhiri bir de bâtını vardır ve Kur'ân'la kastedilen onun dille bilinen zâhiri değil, bâtınıdır. Bâtının zâhire nispeti, özün kabuğa nispeti gibidir. Kur'ân'ın zâhirine tutunan kimse kazançta sıkıntı azabı çeker. Bâtını ise zâhiriyle amel etmeyi terke sebep olur. Bu hususta "*Aralarına tek kapılı öyle bir sur çekilir*

⁷ Bk. *el-Fark beyne'l-fırak*, s. 180. Bu nakillerden dolayı Ebû Mansûr el-Bağdâdî, onları Dehriyyûn olarak tavsif etmektedir.

ki, içi tamamen rahmet; dışı ise azabın geleceği taraftır”⁸ âyetine tutunmuşlardır.⁹

Mezkûr kâideyi, Kur’ân-ı Kerim nasslarını anlamada nasıl kullandıklarına bir bak sonra bu âyeti kendi teorilerini desteklemede nasıl kullandıklarına gelde şaşırma. Bu âyetin bu teoriyle ne tür bir ilintisi olduğunu bilmiyorum. Bu âyetin âhîret ahvâline dair olduğunu âyeti, ilk anda okuyan herkes kolaylıkla bilebilir.

A. Mütekaddimûn Bâtiniyye’nin Birtakım Te’vîlleri

Daha önce ifade edilen kâide çerçevesinde Bâtiniyye’nin kitaplarında te’vîller yer almıştır. Burada, yapmış oldukları te’vîllerden bazılarına yer vereceğiz. Abdest, imamı veli edinmektir. Teyemmüm, hüccet olan imam yokken izinli/nâibinden almaktır. Namaz, resûl olan nâtıktan ibarettir. Zira “*namaz yüz kızartıcı suçtan ve yadırgatıcı işlerden kesinlikle alıkoyar*”¹⁰ âyetinde bu husus ifade edilmektedir. Gusül, onların bir sırrını farkında olmadan açan kimsenin ahidini yenilemesidir. Onların bir sırrını bu yönüyle açmaya “ihtilam” denir. Zekât, onların inandığı dini bilmekle nefsin arınmasıdır. Ka’be, Peygamber’dır. Kapı, Ali’dir. Safa Peygamber, Merve ise Ali’dir. Mîkât, ısındırmadır. Telbiye davet edilen kimsenin cevap vermesidir. Ka’be’yi yedi kez tavaf, yedi imamı veli edinmektir. Cennet, bedenlerin dinî sorumluluklardan kurtulmasıdır. Cehennem bedenlerin sorumlulukları yerine getirmekten ötürü çektiği sıkıntıdır.¹¹

Kur’ân’da zikredilen “*Sütten nehirler*”¹² yani dinin madenlerinden maksad: Ehlinin kendisiyle beslendiği ve latif olan hayatını devam ettiren bir gıda olarak gıdalandığı bâtın ilmidir. Çünkü latif olan ruhun gıdası muallim tarafından ilimle emzirilmektedir.

⁸ el-Hadîd 57/13.

⁹ Bk. *el-Mevâkif*, VIII, 388.

¹⁰ el-‘Ankebût 29/45.

¹¹ Bk. *el-Mevâkif*, VIII, 389.

¹² Muhammed 47/15.

Nitekim maddi olan cismin hayatı annenin memesinden süt emmekle sürdürülür. “*Şaraptan nehirler*”¹³ ise zâhir ilmi, demektir. “*Süzme baldan nehirler*”¹⁴ imamlardan ve hüccetlerden alınan bâtın ilmi demektir, dediler.¹⁵

Keza, Bâtıniyye'nin mu'cizleri reddettiklerini, peygamberler için mu'cizelerin imkânını kabul etmediklerini, meleklerin semâda Allah'tan vahiy aldıklarını inkâr ettiklerini, dahası gökte meleklerin yerde şeytanın varlığını, Âdem, Deccal, Ye'cûc ve Me'cûc'un varlığını kabul etmediklerini görmekteyiz. Bu inkârları karşısında, ileri sürdükleri iddianın tutarsızlığını ifade eden Kur'ân âyetlerini, kural haline getirdikleri “bâtınî anlam teorisi” ile zâhiri anlamı reddetmek suretiyle ilgili âyetleri te'vîl ettiler. İlgili âyetleri kendi mezheplerine uygun olarak te'vîl ettiler. Melekleri kendi bidatlerine çağırın dâiler, şeytanları ise kendilerinin karşıtı, düşmanı olanlar şeklinde te'vîl ettiler. Keza Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberlerin mu'cizeleri olarak zikredilen tüm mu'cizeleri te'vîl edip dediler ki: Tûfân'ın manası ilim tûfanı demektir. Sünnete sarılan onunla boğulur. Gemi ise onun davetini kabul eden kişinin kurtulması demektir. İbrahim'in atıldığı ateş ise, Nemrud'un gazabı olup gerçek ateş değildir. İshak'ın boğazlanması, kendisinden ahd alınması demektir. Mûsâ'nın asası, kurdukları şüphe tuzaklarını yutup yok eden hüccet olup ağaçtan yapılan asâ değildir. Denizin yarılması ise Mûsâ'nın onlar hakkındaki ilminin kısımlara ayrılması demektir. Deniz, âlemdir. Onları gölgelendiren bulutların manası da Mûsâ'nın irşâd ve onlara ilmi yaymak için nasb ettiği imâmdır. Kur'ân'da geçen çekirge, karınca ve kurbağanın manası, Mûsâ'nın onlara suâlleri ve onlara yüklediği, yapmaları mecburi olan hususlardır. Bildircin ve kudret helvâsı dâilerden herhangi birine gökten inen ilim, kudret helvasıdır. Dağların teşbihi, dinde şedîd ve yakînde mütehasıs olan adamların tesbihi demektir. Hz. Süleymân b. Dâvud'un emrinde olan cinlerden

¹³ Muhammed 47/15.

¹⁴ Muhammed 47/15.

¹⁵ Bk. Gazzâlî, *Fedâihu'l-Bâtıniyye*, s. 6.

maksat bu zamanın Bâtînîleridir. Şeytanlar ise güç işlerle mükellef tutulan zâhir ehlidir. Bâtînîler, İsa ile ilgili olarak da onun babasının olduğunu iddia ederler. Zâhiri manada onun babası deyimi ile “imâm” kastedilmiştir. Çünkü onun için bir imâm yoktu ve ilmi Allah’tan vasıtasız aldı. -Allah onlara lanet etsin onun babasının Yûsuf en-Neccâr olduğunu iddia ettiler.- Beşikte konuşması demek, onun cisim kalıbından kurtulmadan önce yani cisim beşiğinde iken başkalarının ancak vefat ettikten sonra ve cisim kalıbından kurtulduktan sonra ulaşabildiklerine müttali olmasıdır. İsa’nın ölümleri diriltmesinin manası, bâtın ile cehâletin ölümünden kurtarıp ilim hayatına diriltmektir. Onun körleri iyileştirmesinin manası da, dalaletin körlüğünden, küfrün onulmaz illetinden gerçeğin apaçık görüşü (basiret) ile iyileştirmek demektir. İblis ve Âdem, Ebu Bekr ve Ali demektir. Çünkü Ebu Bekir Ali’ye secde etmekle ve ona itaatla emrolundu o da kabul etmedi ve böbürlendi. Deccâl Ebu Bekr olup tek gözlüdür. Çünkü o, bâtın gözüyle göremiyor ancak zâhir gözüyle görüyordu. Ye’cûc ve Me’cûc, zâhir ehline delâlet eder, dediler.¹⁶

Te’vîl konusunda o derece aşırılığa gittiler ki peygamberlerin başa geçmeyi şiddetle arzu eden insanlar olduklarını; peygamberlik ve imamet iddiası ile başkanlık peşinde koşarak toplulukları dinî kanunlar ve hileye dayanmak suretiyle idare ettiklerini iddia ettiler.¹⁷ Bâtıniyye’nin saçmalıklarından bir tanesi de şudur: İbâdetin manasını bilenden ibadet eyleminin farziyeti düşer. Bu konuda “*O kesin gerçek (yani, ölüm) sana gelinceye kadar Rabbine kulluk et*”¹⁸ âyetini delillendirmede kullandılar ve yakîn kelimesini te’vîli bilmekle eş değer olduğunu ortaya koydular.

Bâtıniyye, bireyin kız çocukları ve kız kardeşleri gibi kendileriyle evlilik yapılması haram kılınanların tamamıyla nikâh yapılmasını mübah saymıştır. Erkek kardeşin kız kardeşiyle kezâ babanın kız çocuklarıyla nikâh yapmasının evleviyetle hakkı olduğunu

¹⁶ Bk. *Fedâihu’l-Bâtıniyye*, s. 13.

¹⁷ Bk. *el-Fark beyne’l-fırak*, s. 279.

¹⁸ el-Hicr 15/99.

söylemişlerdir. en-Nisâ 4/23 âyeti, şüpheye meydan vermeyecek şekilde, evlenilmesi haram olanları belirttiği halde Bâtıniyye'nin hangi vecihle evlenilmesi haram kılınanları mübah saydıklarını bilmiyorum.

'Ubeydullah b. Hasen el-Kayrevânî, Süleymân b. el-Hasan'a yazdığı mektubunda şöyle diyor: Senin, peygamberlerin gösterdikleri mu'cizeler ve özlerindeki çelişkileri kavrayacak derecede ilim sahibi olman gerekir. Söz gelimi Meryem oğlu İsa Yahudilere "Ben Musa'nın şeriatini kaldırmıyorum" demişti de daha sonra Cumartesi'nin yerine Pazar'ı haram kılmak suretiyle, Musa'nın şeriatini kaldırdı ve Cumartesi günü çalışmayı mubah kıldı. Musa'nın kıblesini, tam aksi yöne değiştirdi. Bu sebepten Yahudiler onu, sözleri birbirine uymadığı için öldürdüler. Kendisine ruhun ne olduğu sorulduğu zaman, sorunun cevabı kendisine bildirilmediği için "*Ruh, benim Rabbimin 'emr'indedir*"¹⁹ diyen baskı altındaki ümmetin lideri gibi olma. Davetinde, fevkalâde iyi hîle ve hokkabazlıktan başka bir burhanı olmayan Musa gibi de olma. Nitekim onun zamanındaki Firavun, onun bir burhâna sahip bulamayınca, ona, "*(Firavun) dedi ki: Benden başka bir tanrı edinirsen, inan seni zindana tıklanlardan eylerim*"²⁰ kavmine de, "*Sîzin en yüce efendiniz benim*"²¹ demiştir. Çünkü Firavun o dönemin, vaktin sahibiydi.

'Ubeydullah b. Hasen el-Kayrevânî, mektubunun sonunda şöyle diyor: "Akıllı olduğunu düşünüp güzel bir kızkardeşi veya kızı varken, onu güzelliğinden dolayı kendisine zevce olarak almayı şahsına haram kılarak yabancı birine nikâhlayan kimsenin acâibliğinden daha başka şaşılacak birşey olur mu? Eğer bu câhilin akılı olsaydı, kızkardeşi ve kızı üzerinde, bir yabancından daha çok hak sahibi olduğunu bilirdi. Bu işin gerçek yönü ancak şudur: Rehberleri [Hz. Peygamber], onlara iyi ve güzel şeyleri haram kılmış ve onları, akıl erdirilemeyen bir gayble korkutmuştur. İddia ettiklerine göre gayble korkutulan ise Allah'tır. Onlara kabirden, yeniden diriliş, hesâb, cennet

¹⁹ el-İsra 17/85.

²⁰ eş-Şu'arâ 26/29.

²¹ en-Nâzi'ât 79/24.

ve cehennem gibi hiçbir zaman görmeyecekleri şeylerin varlığından söz etmiştir. Böylece onları kısa sürede, köleleştirmiş ve hayatı süresince kendine, vefatından sonra da soyuna hizmetçi kılmıştır. Böylece, “*Ben buna karşılık, sizden akrabanız olarak benimle gönül birliği etmeniz dışında hiçbir şey istemiyorum.*”²² diyerek onların mallarını mübah saymıştır. Onun onlarla olan işi peşindi; ama onların onunla olan işleri ise, geri bırakılmıştı. O, onların hayatlarını ve mallarını, hiç gerçekleşmeyecek bir gelecek hayatı bekleme karşılığında hemen ortaya koymalarını istedi. İşte cennet, bu dünya ve nimetlerinden başkası mıdır? Ve cehennem de, azabı da, namaz, oruç, cihad ve hacdan yorgun ve bitkin düşmüş şeriate uyanların içinde buldukları durumdan başkası mıdır?”

‘Ubeydullah b. Hasen el-Kayrevânî, Süleymân b. el-Hasan’a şöyle demiştir: “Sen ve kardeşlerin, Firdevs'e vâris olmaktadır. Siz, O’nun, dinî kanunları olan “nevâmîs” sahiplerinin şerî‘atlerine sınımsız sarılmış olan câhillere haram kılınmış nimetleri ve lezzetlerine bu dünyada kavuşmuş durumdasınız. Onların durumuna kıyasla kavuştuğunuz neşeden dolayı sizleri kutlarım!”²³

Bâtıniyye’nin nefsânî hevâları ve şahsî amaçlarına matuf olarak yapmış oldukları bâtil te’vîllerinden birisi de şudur: Şüphe ettikleri şeyleri davet edilene sunduktan sonra, kendisini onların yönlendirdiği bilgiye muttali olmayı farkettilerinde adaya: Biz bu bilgileri ancak bir kurbân/sadakanın takdim edilmesiyle izhâr edebiliriz, derler. Adaydan yüz on dokuz dirhem saf altın talep edip bu işlemin “*Allah’a güzel bir şekilde borç verin*”²⁴ âyetin te’vîli olduğunu, belirtirler. “Hasen” kelimesinde yer alan harfler cümel hesabıyla toplandığında toplamda yüz on dokuz olmaktadır.²⁵ Kur’ân’ın tefsir edilmesinde ve manalarının anlaşılmasında cümel hesabına boyun eğdiğini kim söylemiştir? Bu iddiayı ancak ve ancak insanların mallarını alabilmek

²² eş-Şûrâ 42/23.

²³ Bk. *el-Fark beyne ’l-firak*, s. 281.-282.

²⁴ el-Müzemmil 73/20.

²⁵ Bk. *et-Tebşîr fi ’d-dîn*, s. 87.

için Allah'ın kitabını kullanmak suretiyle hokkabazlıkta bulunan zındıktan başkası ileri sürmez.

Keza Bâtıniyye'nin teklifi hükümleri yok etmek için Hak ilâhın varlığını ve Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesini nefyette hırslı olduklarını görmekteyiz. Mübtedi olana şunları söylediklerini görmekteyiz: Allah insanları yarattı ve onlar arasından Muhammed'i seçti. Bu söylemi duyan mübtebi, memnun olur. Akabinde ona şöyle derler: Muhammed'in kim olduğunu biliyor musun? Mübtedi: Evet o, Allah'ın Resûlu Muhammed olup Mekke'de yetişti, davete çağırdı, risâlet görevini izhâr etti ve mu'cîzeler gösterdi, der. Bunun üzerine -İslâm'a gönül vermiş müminleri kastederek- adaya: Senin söylediklerin şu eşeğin dediklerinden farksızdır, Muhammed senden başkası değildir, der. Mübtedi bu söylemi kabul etmekten Allah'a sığındığını ve Muhammed'in kendisi olmadığını belirttikten sonra davetçi ona: Allah Te'âlâ'nın Kur'ân'da Hz. Peygamber'i tavsif ederken kullandığı *“Size içinizden öyle bir resûl geldi ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona ağır geliyor; size düşkün [olduğu için büyük bir hırsla imana gelmenizi istiyor], müminlere karşı da cidden şefkatli ve merhametli”*²⁶ âyetini okur. Bu eşekler diyorlar ki “Muhammed Mekke'dendir” Ona derler ki Mekker el-gırru'l-gamr (الغمر الغمر) 'dır. Yani Mekke, hayat tecrübesi çok az olup alay konusu olan kişiler demektir.²⁷ Ne tür bir manayı kastederek “Ben Muhammed'im” diyorsun şeklinde sorunca davetçi ona: Allah seni Muhammed suretinde yarattı, başın Muhammed kelimesinin mîm'i, iki elin onun hâ'sı, göbeğin onun mîm'i, iki ayağın onun dâl'i mesabesindedir. Muhammed olduğun gibi aynı zamanda Alî'sin. Gözün onun 'ayn'ı, burnun onun lâm'ı ve ağzın onun yâ'sıdır.²⁸

²⁶ et-Tevbe 9/128.

²⁷ Bu ta'bîrle Allahu a'lem şunu kastediyorlar: Dirâyeti eksik, hayat tecrübesi olmayan ve câhil bir topluluk demek olan Mekke'den peygamber çıkması mümtendir. (Mütercim)

²⁸ Bk. *et-Tebşîr fi'd-dîn*, s. 87-88.

Bu şekilde Kur'ân'da zikri geçen Muhammed'in bizatihi kendisi olduğunu vehm ederler. Peygamber olarak gönderilip isminin Muhammed olduğu iddiası ise zâhiri manası olup kastedilmemektedir. Keza hakikatte ilâh olarak bir varlığın bulunmadığını ve Kur'ân'da yer alan ifadelerin zâhiri manası olup bunların kastedilmediğini mübtediye îhâm etmek için şunları söylediklerini görüyoruz: Tanrı'nın zâtının isbatı ile kastedilen şey bizatihi senin nefsinden başkası değildir, derler. Bu konuda “*şu Ev'in sahibine dua etsinler*”²⁹ âyeti buna te'vîl ederek şöyle derler: Rab ile kastedilen ruh, beyt ile kastedilen ise bedendir.

Bâtiniyye'nin aşırılıkları öyle bir hadde ulaşmış ki Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'ı ilâh yapmaya kadar götürmüş, “*Şüpheden olmasın ki, senin Rabbin Benim. Haydi, pabuçlarını çıkar.*”³⁰ âyetinde Mûsa ile konuşanın bizatihi kendisi olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda *el-Fark beyne'l-firak* adlı eserin sahibi Bagdâdî, Bâtiniyye davetini kabul edip Allah'ın kendisine basiret ihsan etmesi üzerine ayrılan birinin, ona anlattığı şeyleri hikâye ederek şöyle aktarır: Bâtiniyye davetçileri, o kimseden yeminle söz aldıkları zaman ona dediler ki: “Nûh, İbrahim, Mûsâ, İsâ, Muhammed gibi peygamber olarak geçinen ve nübüvvet iddiasında bulunan bütün şahıslar, halka reislik etmekten hoşlanan kanun ve olağandışı şeylerin adamlarıdır. Böylece onlar, halkı sihirbazlıkla aldatmışlar ve onları şerhatlerinin köleleri kılmışlardır.” Bu durumu Bagdâdî'ye hikâye eden şöyle devam etti: Sonra bu sırrı bana açıklayan kimse, şöyle demekle bizzat kendisi tenakuza düşmüş oldu: “Muhammed b. İsmail b. Cafer'in Mûsâ b. İmrân'a ağaçtan seslendiğini ve ona “*Şüpheden olmasın ki, senin Rabbin Benim. Haydi, pabuçlarını çıkar.*”³¹ dediğini bilmen gerekir.” Bu durumu hikâye eden dedi ki: Bunun üzerine ona, “Gözün çıksın! Tutup beni, âlemin kadîm yaratıcısı olan Rabbi inkâra çağırıyorsun, sonra da kalkıp yaratılmış bir insanın tanrılığını kabul

²⁹ Kureyş 106/3.

³⁰ Tâhâ 20/12.

³¹ Tâhâ 20/12.

etmemi istiyor ve diyorsun ki, ‘Muhammed b. İsmail, doğumundan önce Musa’yı gönderen bir ilâhtı.’ Sana göre Mûsâ olağan dışı şeyler gösteren yalancı biri ise, onu gönderdiğini ileri sürdüğün kimse ondan da yalancıdır” dedim. Bunun üzerine bana, “Sen, asla kurtuluşa eremezsin” dedi. Sırlarını bana açıkladığına pişman oldu. Ben de onların bidatlerinden tövbe ettim.³² Allah onlara lanet etsin. Görmez misin nasıl da Allah Te‘âlâ’nın Kur’ân’da mütekellim olduğunu tahrif etmek suretiyle, ilâh olarak zannettikleri Muhammed b. İsmâil’i ikame etmekte? İlhâd, küfür ve ‘inâd konusunda bu aşırılık ve hokkabazlık değil de nedir?

Elimizin altında hicri V. asır ‘ulemâsından olan Muhammed b. Mâlik el-Yemânî’nin *Esrâru’l-Bâtiniyye* adında bir kitabı var. Bu kitap, onların niyetlerini ortaya koymakta, sırlarını ve sahtekârlıklarını ifşa etmektedir. Bu kitapta Bâtiniyye’nin sırlarına dair zikredilen şeyleri zikretmek suretiyle okuyucuyu yormak suretiyle uzatmak istemiyorum. Fakat müellifin, onların hokkabazlıklarına vâkıf olmak için aralarına onlardan biri olarak girmek suretiyle bizzat tanık olduğu sapıklıklarına ve sapıtmalarına bir parça değinmek istiyorum. Çünkü müellifin tanık olduğu bu hususlar, Bâtiniyye’nin te’vîl altında Allah’ın kitabını nasıl tahrif ettiklerini ve genel halk kitlesinin zihinlerini hokkabazlıklarıyla nasıl da küçümsediklerini ortaya koymak adına bize bir fikir vermektedir.

B. Muhammed b. Mâlik el-Yemânî’nin Bâtiniyye Mezhebine Dair Makalesi

Muhammed b. Mâlik el-Yemânî [el-Hammâdî] (ö. 470/1077) makalesinde diyor ki: [Dönemin] Yemen Bâtiniyye’sinin önderlerinden ‘Alî b. Muhammed Sulayhî’ye ilk şahitlik edip Müslümanlara açıklayacağım şudur ki: Sulayhî’nin ruhsatlı davetçiler (الدعاة المأذونين) adını verdiği birtakım nâipleri (vekilleri) ve av köpeklerine benzetmek üzere “mükellepler (المكلبون)” lakabını verdiği

³² Bk. *el-Fark beyne’l-fırak*, s.288.

yardakçıları vardır. Bunlar insanlara tuzak ve ağ kurarlar; onları hilelerle gailere düşürürler; akli başında olan bireylerden çekinip sokulmazlar; tuzağa düşürmek için kuşa tane saçan gibi her cahile yanaşıp bâtil bir mana kasederek hak bir kelime söylemekle zihnini karıştırırlar; telbisler yaparlar; câhili, namaz, zekât ve oruç gibi İslâm şerî'atına zâhiren teşvik ederler. Davet edileni, bir seneden fazla bu hal üzere terkederler; ama önemle gözetip sabrını incelerler; iş ve hareketlerini gözden geçirirler. Hz. Peygamber'den naklolunup tahrif edilmiş birtakım rivayetlerle ve yaldızlı sözlerle onu aldatmaya çalışırlar; ona bazı Kur'ân âyetlerini mahsus olarak eğri ve yanlış okurlar; bazı kelimelerinin lafız veya manasını tahrif ederler. Bunun üzerine eğer adayda bu sözlere kapılmak, meyl ve kabul etmek, öğrettiklerini beğenmek, emirlerine itaat eylemek hallerini görürlerse o vakit kendisine: "Sırları keşfetmeye bak; kendin için bu hale razı olma; genel halk kitlesinin zâhiri inançlarına kapılma; Kur'ân'ı ve remzlerini/sembollerini tedebbür et; Mesellerini ve ne manaya misal olduklarını bil; Salât, taharet ve Hz. Peygamber'den rivayet olunan emirlerin manalarını -rumuz ve işaretle- belle, -sarahat ve ibareyle- değil. Zira bütün insanların din adına yaptıkları işler perde altında olan birtakım manalar için birer darb-ı meseldir. Buna binaen sen namazı ve içindekini bil, bâtını manalarını bellemeye bak; çünkü bilgisiz yapılan iş, sahibine fayda vermez", derler. Davet edilen ne sorayım, der. Davetçi: Allah Te'âlâ "(Sözde değil, özde; gerçek birer dindar olarak) namazı dosdoğru kılın ve benliğinizi arıtmak için (zekâtı) vermeye bakın"³³ buyurmuştur. Zekât görevinin edâsı yılda bir kere farz kılınmıştır; namaz da böyle. Herkim onu yılda bir kere kılsa emrolunan namazı tekrarsız eda etmiş olur. Bir de namaz ve zekâtın -dış yüzleri olduğu gibi- ayrıca iç yüzleri de vardır. Zira namaz, zekât, oruç ve hac ikişerdir. Allah'ın yarattığı her şeyin bir zâhiri görünüşü olduğu gibi bir de bâtını, içi vardır. Buna "Günahın açığını da terk edin, gizlisini de..."³⁴ ve "De ki: Benim Rabbim sadece; açığıyla-

³³ el-Bakara 2/43.

³⁴ el-En'âm 6/120.

gizlisiyle yüz kızartıcı şeyleri haram kılmıştır."³⁵ âyetleri delalet eder. Görmez misin ki, yumurtanın dışı ve içi vardır. Buna binaen zâhir, insanların bilmesinde eşit olup havâs ve 'avâmın bildikleri şeydir; bâtın ise, bütün insanların değil pek az kimselerin bildiği şeydir. Allah Te'âlâ'nın "*Kendisiyle beraber zaten pek az kimse iman etmişti.*"³⁶, "*Ama onlar pek azdır*"³⁷, ve "*Kullarımdan pek azı şükredicidir.*"³⁸ âyetleri bu kabildendir. Buna göre câhil, çokluğu teşkil eden akılsızlardandır.

Bundan başka namaz ve zekât kelimeleri yedişer harftir. Muhammed ve Ali'ye birer remz ve delildir; çünkü ikisi de yedi harftir. Buna binaen salât ve zekâttan maksat Hz. Muhammed (s.a.) ve Hz. Ali'ye muhabbet beslemek ve ikisine taraftar bulunmaktır. Artık, her kim onları candan severse, namazı eda etmiş ve zekâtı vermiş olur", derler. Davetçiler bu tür hezeyanlarla din ve şer'atın gereğini, Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini bilmeyenleri vehim ve hataya düşürürler ve bu sözler aldanmış biçarelerce kabul görülür. Zira bu mezhep, nefse rahatlık verir, her şeyi mubah ve helal kılar; halkın avamını, şer'atın gerektirdiği Allah'a itaat kaydından rahatlatır ve haram kıldığı fenalıkları kendilerine mubah gösterir. Bunların sözleriyle aldanmış câhil bu davetlerini kabul ederse ona: "Allah'a yakınlık kazandıracak bir sadaka ver ki, ermeğe sana bir merdiven ve kurtuluşa vesile olsun ve biz de sana mevlâmızdan namazları senin üzerinden kaldırmasını ve bu ağır yükü (الإصر) senden indirmesini isteyelim", derler. Davet edilen biçare adam davetçiye on iki dînâr verir. Davetçi mürid adayını "Mevlânâ" dediklerinin huzuruna getirir ve der ki "Efendimiz, kulun falan kimse namazı ve gereğini/bâtınını öğrendi, namaz hükmünü ondan kaldır ve bu ağır yükü sırtından indir. İşte onun kurban ettiği on iki dirhem" der. Mevlanaları "Şahit olun ki, ben onun üzerinden namaz hükmünü kaldırdım" der ve "O ki; ağır

³⁵ el-A'râf 7/33.

³⁶ Hûd 11/40.

³⁷ Sâd 37/24.

³⁸ Sebe 34/13.

yüklerini ve üzerlerindeki zincirleri indirip atar."³⁹ âyetini tilâvet eder. O esnada, daha önce bu davet ve mezhebi kabul edenler, bu hokkabazlığa iltifatlarda bulunur, onu kutlarlar ve "*Belini bükün yükünü üzerinden indiren*"⁴⁰ Allah'a hamdolsun, derler. Bir süre sonra mel'ûn davetçi davet edilene: Namazın neden ibaret olduğunu anladın ki bu bilgi birinci basamağı oluşturur. Ben Allah'ın seni en yüksek dereceye eriştireceğini umarım. Artık sor, araştı, der. Câhil davet edilen, ne sorayım? der. Davetçi ona, "Allah Te'âlâ'nın nehyettiği içki ve kumarın ne olduğunu bilir misin?" sor. "İkisi Ebû Bekr ve Ömer'den ibarettir. Hz. Ali'ye muhalefet edip hilafeti ondan gasbettikleri için, onları sevmekten kaçınılması emrolunmuştur. Değilse yaş veya kuru üzümünden, buğday ve başka maddelerden yapılan şarap ise haram değildir. Çünkü bu, yerin bitirdiği şeylerden çıkarılmıştır" der ve ona karşı "*De ki: Allah'ın, kulları için çıkardığı ziyneti ve tertemiz-hoş rızıkları kim haram kılabilir?*"⁴¹ ve "*İman edip sâlih amel işleyenler için daha önce (içki namına) tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur*"⁴² âyetlerini sonlarına kadar tilâvet eder.

Davetçi: adaya oruç "sır saklamak"tır der ve ona "*Öyleyse bu ayı yaşayanlarınız onu oruçlu geçirsinler.*"⁴³ âyetini tilâvet eder. Orucu imamların, zâlimlerden korkarak gizlendikleri zaman saklandıkları yerleri söylememekle te'vîl ederek "*Ben rahmetin mutlak sahibine [konuşma] oruc[u] adadım; onun için bugün hiçbir insanla konuşmayacağım!*" âyetini okur. Eğer siyâm konulu oruç âyetinden yemek yememeyi kasetseydi, Meryem'in âyette söylemesi emir olunduğu sözde "Ben bugün bir şey yemiyeceğim" derdi. Meryem'in böyle dememesi orucun susmak manasına olduğuna delâlet eder, der. Davetçinin bu sözleri üzerine o aldanmışın küfür ve tугyânı artar ve melun davetçinin telkinlerne meyl ve inhimak eder.

³⁹ el-A'râf 7/157.

⁴⁰ İnşirâh 94/2-3.

⁴¹ el-A'râf 7/32.

⁴² el-Mâide 5/93.

⁴³ el-Bakara 2/185.

Çünkü davetçi onun nefsâni arzusuna uygun olanı getirmiştir. Nefis ise her vakit fenalığı emreder. Sonra davetçi ona, fidyeyi ver ki, erişmene merdiven ve vesile olsun; tâ ki Mevlâmızdan orucu senden kaldırmasını isteyelim, der, sapık da on iki dirhem verir. Davetçi onu “Mevlana” dediklerine götürür: “Mevlana Kulun falan orucun hakiki manasını (gereğini) öğrendi, ona Ramazan ayında yiyip içmeyi ona helal kıl”, der. Mevlaları davetçiye: “sırlarımıza karşı bu müride güvenip emin oldun mu?”, der. Davetçi “evet” der. Mevlâları: “Ben de oruç ödevini üzerinden kaldırdım”, der.

Saptırılmış aday bir müddet daha durduktan sonra yine melun davetçi ona gelir ve der ki: “Şimdiye kadar mezhebimizden üç derece bildin; şimdi de, taharetin te’vîde ne olduğunu, cünüblüğün manasını bil.” Mürid: “Bunları bana açıkla” der. Davetçi ona: “Bil ki tahâretin manası kalp temizliğidir. Mü’min haddi zatında temizdir, kâfir ise necis olup, onu ne su, ne de başka bir şey temizleyemez. Cünüblük ise peygamberlerin ve Ehl-i Beyt’ten olan imamların zıddını, düşmanlarını sevmektir. Meniye gelince, necis değildir. Allah ondan peygamberleri, velileri ve taat ehlini yaratmıştır. Âdem neslinin yaratılışının başlangıcı olduğu ve onun üzerine yapısının temeli kurulduğu halde, nasıl necis olur? Eğer ondan gusletmek dinin emirlerinden olsaydı, büyük küçük abdestlerden de tamamıyla yıkanmak vâcib olurdu; çünkü ikisi de pis ve necistir. “*Cünüpseniz, hemen temizlenin*”⁴⁴ âyetinin manasına gelince: Eğer bâtin ilmîni bilmezseniz öğrenin, bedenlere hayat getiren su gibi canlılara hayat veren ilmi de belleğiniz, demektir. Allah Te’âlâ “*canlı olan her şeyi sudan yarattık*”⁴⁵ ve “*O halde, ‘ne’den yaratıldığına baksın, insan. Yarattı, fıskıran bir sudan*”⁴⁶ buyurdu. Allah meniye “su” adını verince onun tâhir olduğuna delâlet etti, der. İşte davetçi o aldanmış müridi bu sözlerle vehme düşürür. Sonra (mutad olduğu üzere) ona on iki dirhem vermesini emreder; mürid verir; davetçi onu [Mevlâlarına

⁴⁴ el-Mâide 5/6.

⁴⁵ el-Enbiyâ 21/30.

⁴⁶ et-Târık 86/5-6

götürür] ver der ki “Mevlâna, kulun falan, taharetin hakiki manasını bildi, işte bu sana tekarrüb/yakınlaşma vesilesi”, der. Efendileri cemaatına “Tanıklık edin ki, ben ona cünüplükten yıkanmamayı helal kıldım”, der. Mürid, bir müddet o haller üzere durduktan sonra melun davetçi ona: “Sen şimdiye kadar fırkamızdan dört derece tanıdın; şimdi sana tanınması lazım gelen beşinci derece kaldı, bunu da keşfetmeye bak. Çünkü bu senin işin sonu ve mutluluğun gayesidir”, der ve ona “*Hiçbiri kendileri için saklanmış bulunan göz aydınlığı mutluluk vesilelerini bilmez.*”⁴⁷ âyeti tilâvet eder. Mürid “bu dereceyi bana lütfederek bildir ve delâlet eyleyerek beni ona erdir”, der. Davetçi ona “*İşte o zaman: “Sen bundan yana açıkça gaflette idin; şimdi perdeni kaldırdık! Artık gözün çok keskin!”*”⁴⁸ âyetini okur. Sonra ona “Dünyadayken cennete girmek ister misin?” der. Mürid “benim için buna yol var mıdır?” der. Davetçi bu soruya ve gösterilen arzuya karşı müride “*Kuşkusuz sonu da Bizimdir, önü de.*”⁴⁹, ve “*De ki: Allah'ın, kulları için çıkardığı süsleri, o tertemiz hoş rızıkları kim haram edebilir? De ki: Bunlar şu iğreti [dünya] hayat[ın]da iman edenler için meşrû olup Kıyamet gününde de tamamen onlara özgü olacaktır.*”⁵⁰ âyetlerini okur. Bu âyette zikredilen “ziynet” kelimesi, mahsus kimselerden başkalarının bilmedikleri kadın sırlarından insanlara gizli kalan şeylerdendir, şeklinde açıklar.

Bu ziynet “*Kocaları dışındakilere güzelliklerini göstermesinler.*”⁵¹ âyetinde zikredilen aynı ziynettir. “Ziynet gizli ve kapalıdır, herkese açık ve belli değildir”, der; Sonra ona “*Âhu gözlü bembeyaz dilberler bir de... Gün yüzü görmemiş bir inci kadar parlak...*”⁵² âyetini de okur ve der ki “dünyadayken cennete ermeyen, âhirette de ona ermez. Çünkü cennet câhillere değil, akıllara mahsustur. Çünkü eşyadan beğenilen ancak gizli kalanıdır. Bu yüzden

⁴⁷ es-Secde 32/17.

⁴⁸ Kâf 50/22.

⁴⁹ el-Leyl 92/13.

⁵⁰ el-A'râf 7/32.

⁵¹ en-Nûr 24/31.

⁵² el-Vâkı'a 56/22-23.

cennete, gizli olduğu için “cennet” denilmiş, cin taifesine insanlardan gizlendikleri için “cin”, kabristana içindeki mevtaları sakladığı için “mecenne”, kalkana, düşmanın kılıcına karşı örttüğü için “micenn” isimleri verilmiştir. Buna binaen dünyada cennet, ilimleri ve akılları olmayan bu ters mahlûktan gizlenen bir şeydir. Davetçinin bu sözleri üzerine aldanan müridin hayranlığı arttıkça artar ve melune “lütuf buyurup beni teşvik ettiğin dünya cennetine eriştir” der. Davetçi “kurtuluş için on iki dirhem ver, sana Allah’a yaklaşma vesilesi olsun” der. Şaşkın mürid on iki dirhem verir. Davetçi onu efendilerine götürür ve der ki “Mevlana! Kulun falanın içi sağlamlaşarak düzeldi ve sınavı saflaşarak dururdu. Şimdi de kendisini cennete sokmanızı, ciddi ve hakiki hükümlere erdirmenizi ve hürilerle evlendirmenizi istiyor”, der. Mevlaları davetçiye der ki: “Ona güven ve itimat ettin mi?” Davetçi: “Evet ben ona eminim, onu iyi sınadım; hakka karşı sabırlı ve senin nimetlerine şükredici buldum”. Mevlaları: “Bizim ilmimiz zordur, nefse karşı gayet güç gelir; onu halka gönderilmiş bir peygamber, ya Allah’a yaklaştırılmış bir melek ya da kalbi Allah tarafından imanla denenmiş bir kuldun başkası taşıyamaz. Eğer senin nazarında hali sağlamlaşmışsa, onu eşin yanına götür, ikisini yalnız bir arada bulundur”, der. Davetçi, Allah’a ve Mevlana’ya itaat olmak üzere baş üstüne der ve hemen onu kendi evine götürür. O gece davetçinin karısıyla yatar, sabah olunca davetçi kapılarını çalar ve “bu cahil/aksi halk bizim halimizi bilmeden kakınız”, der. Saptırılmış mürid, davetçiye teşekkür ve dualar eder. Davetçi “Bu iyilik benden değildir, Mevlana’nın fazlındandır” der. Mürid davetçinin evinden çıkınca, bu melun davet ve tarikat adamları işitirler, hepsi de bu davetçinin yaptığı gibi müridi evlerine götürüp eşleriyle yatırır. Sonra davetçi müride Mevlana’nın yanında en büyük toplantıyı da görmelisin, Allah’a yakınlık vesilesini, ver. Mürid on iki dinar verir. Davetçi onu Mevlaları huzuruna götürür. “Mevlana kulun falan, en büyük toplantıyı görmek ister; şu da necva vesilesi”, der. Karanlık çöktüğünde melun davet ehlinin tamamı harimlerini farklı kapılardan davetçilere sunarlar. Kandiller, lambalar söndürülür her biri kendi

payına düşenle ilişkiye girer. Sonra efendileri daha evvel davetçinin ve diğer bütün müridlerin yaptıkları gibi hanımını yeni müride takdim eder, ona teslim olmasını emreder. Yoldan artık tamamıyla çıkmış olan bu mürid, Mevlana'larının ona yaptığı bu iyiliğe teşekkür eder. Önderleri bu benim ihsanımdan değildir, Mevlana emirulmüminin fazlındandır, ona teşekkür ederiz. Sizin bağınızı çözdüğüne, ağır yüklerinizi sırtınızdan indirdiğine güç teklifleri üzerinizden kaldırdığına cahillerinizin haram saydıklarının bazısını size helal kıldığına karşı nankörlük etmeyiniz, der; ve *“Ama bu [gerçeğin künhü]ne, ancak sabredenler erdirilir... Bu [gerçeğin künhü]ne, ancak [akıl ve ahlâktan] büyük bir nasibi olanlar erdirilir.”*⁵³ âyetini teşvik için okur.

Malik b. Muhammed der ki: İşte tarikatlarının temeli olan bu beş derecenin beyanında zikrettiklerim, bu fırkanın küfür ve delâletlerinden muttali olduğum itikat ve hareketlerdir. Allah Te‘âlâ onları gözetleyicidir. Buna karşı da fiil, küfür ve cehillerinden vakıf olabildiğim hallerden naklettiklerimin hepsine şahiddir; Görüp kendilerinden duyduğumu bilir. Her kim aleyhlerine haksız yere bir söz söylese, Allah'ın, meleklerin bütün insanların ve lanet okuyanların lanetleri üzerine olsun. Allah onlara iftira edenleri rusva etsin; ona en fena varacak yer olan cehennemi hazırlasın. Ve her kim ki kendilerinde bulunmayan halleri, hareketleri naklerderse Allah'ın havl ve kuvvetinden ilgisi kesilip şeytanın havl ve kuvvetine sığınsın.⁵⁴

Bu blok alıntıdan sonra onların Kur'ân te'vîlinin fâsid olup bir dayanağı, delili olmadığını, tam aksine kuruntular ve avhâmdan başka bir şey olmadığını; “basiret ve akli” dengeleri zayıf olanları dinden çıkararak, “hizbu’ş-şeytân” ve mülhidler zümresine ilhak etmek suretiyle aldattıklarını görmez misin? Onların böyle yaptıklarını düşünüyorum. “Aynı lafız için, farklı, çelişik görüşlerin onlardan

⁵³ Fussilet 41/35.

⁵⁴ Bk. Muhammed b. Mâlik b. Ebü'l-Fezâil el-Hammâdî el-Yemânî, *Keşfü esrâri'l-Bâtiniyye*, s. 11-16.

nakledilmiş olmasına rağmen tüm bu hususları Bâtiniyye'ye nasıl olur da katiyet üzere isnâd edebiliriz?" şeklinde okuyucunun aklına böyle bir soru gelmiş olabilir. Kendilerinden aynı lafız için çelişik rivayetlerin nakledilmiş olması bu isnadın yanlış olduğunu göstermez mi? Gerçek şu ki Gazâlî'nin dediği gibi onlar hakkında nakledilenlerin çok farklı, muhtelif olmasının sırrı şudur: Halka bir tek metodla gitmiyorlar, tek bir kanaldan hitap etmiyorlar. Aksine yolları tuzak hazırlayarak kendilerine tabi kılmak istemektir. Bu sebeple onların söyledikleri farklı, onlardan nakledilenler değişiktir.⁵⁵

II. Müteahhirûn Bâtiniyye'nin Kur'ân-ı Kerim Tefsirine Dair Yaklaşımları

Bâtiniyye'nin Günümüz Ülkelerinde Değişik İsimler Kullanarak Yayılması

Bâtiniyye'nin birçok isimle bilindiğini ve onların günümüze kadar birçok Müslüman ülkede yayılmakta olduğunu belirtmiştik. Burada daha önce anlattığım hususlara bazı ilaveler yapacağım. Bâtiniyye Hindistan'da varlık sürmekte olup Buhre (البهرة) veya İsmâilik olarak bilinmekte, önderleri Agâhân isimli İsmâilî liderdir. Keza Kürt bölgelerde Alevilik olarak bilinip "Ali, Allah'tır" diyen bir grup ve Türkiye'de Bektaşilik olarak bilinen bir tarikat olarak da varlık sürmektedir. Arnavut menşeli olup Megâverâ⁵⁶ (المغاورى) olarak bilinen dağda ikamet eden Bektaşi cemaatinden bir grup da Mısır'da bulunur. Acem topraklarında Bâbilik olarak bilinen bir grup, Filistin topraklarında Bahâilik olarak bilinen bir grup da bulunur. Bahaliliğin cemaatleri değişik ülkelerde yer almaktadır.⁵⁷ Hindistan'da yer alan

⁵⁵ Bk. *Fedâihu'l-Bâtiniyye*, s. 8.

⁵⁶ 1952 yılında Mısır devrimi gerçekleştiğinde Bektaşi'lerden bir cemâat, kötü filleri ve fesâda sürükleyen halleri nedeniyle Mısır topraklarından atıldılar.

⁵⁷ 23 Temmuz 1952 devriminin güzelliklerinden birisi de Bahailiğin Mısır topraklarından atılması ve merkezlerinin istila edilerek Kur'ân Kursu'na çevrilmesidir. Merkezlerinin Kur'ân Kursu'na çevrilmesi 1961 yılında yapılan bir kutlamayla gerçekleşmiştir.

Kadiyanilik, Bâtiniliğin ortaya çıkış ve zamansal itibariyle en yenisidir.

Günümüze kadar Müslümanlar arasında yayılmakta olan bu fırkaların her birinin meşrepleri ve ilkeleriyle uzlaşan Kur'ân-ı Kerim'in bâtin-i te'vîline dair görüşleri olması gerekir. Bu fırkaların 'ulemâsının mezhepleri ve inançlarına yönlendirecek Kur'ân te'vîlleri muhtevi kitaplarının olması gerekirken Bâbilik ve Bahâilik'e dair küçük çapta (çalışmalar) istisna edilirse bu konuda herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Bu sebeple bu taifenin Kur'ân anlayışı hakkında sözü kısa kestik.⁵⁸ Zira onlar hakkında bize ulaşan bilgiler her ne kadar az da olsa Kur'ân- Kerim'in tefsirine dair yaklaşımlarını belli ölçülerde tespit etmeye dair bir fikir vermektedir. Bu konuda yazdıklarımızın tamamı bize ulaşan bazı kitaplara ve onları konu edinip bilimsel dergilerde yayınlanan neşirlere dayalıdır.

⁵⁸ Bâbilik ve Bahâilik esasen tek bir taifenin adıdır. Bâbiyye olarak bilinen ilk liderlerine nispetle Bâbilik, daha sonra ikinci liderleri olan Bahauallah'a nispetle Bahâilik; kimileri de birazdan konu edineceğimiz üzere Bahâiyye nispetle Bahâilik dendiği söylemişlerdir.